

осмислення діяльності громадських рухів, покликаних захищати національну, культурну, сексуальну та ін. ідентичність певних соціальних груп.

Список використаних джерел

1. Гегель Г. В. Феноменологія духу / Георг Вільгельм Фридрих Гегель. – К.: Основи, 2004. – 548 с.
2. Рікер П. Путь признания. Три очерка / Поль Рікер. – Москва: РОССПЭН, 2010. – 268 с.
3. Тейлор Ч. Політика визнання / Чарльз Тейлор // Мультикультуралізм і «Політика визнання». – К.: Альтерпрес, 2004. – С.29–71.
4. Фейерабенд П. Наука в свободном обществе / Пол Фейерабенд // Избранные труды по методологии науки / П. Фейерабенд. – Москва: Прогресс, 1986. – С.467–523.
5. Хабермас Ю. Борьба за признание в демократическом правовом государстве / Юрген Хабермас // Вовлечение другого. Очерки политической теории / Ю. Хабермас. – Санкт–Петербург: Наука, 2001. – С.332–380.
6. Appiah K. A. Identity, Authenticity, Survival: Multicultural Societies and Social Reproduction / K. Anthony Appiah // Multiculturalism: examining the politics of recognition / ed. by A. Gutmann. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1994. – P.149–163.
7. Habermas J. Struggles for Recognition in the Democratic Constitutional State / Jürgen Habermas // Multiculturalism: examining the politics of recognition / ed. by A. Gutmann. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1994. – P.107–148.
8. Taylor Ch. Hegel / Charles Taylor. – Cambridge: Cambridge University Press, 1975. – 580 p.
9. Taylor Ch. The Politics of Recognition / Charles Taylor // Multiculturalism: examining the politics of recognition / ed. by A. Gutmann. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1994. – P.25–73.

References

1. Hegel H. V. Fenomenolohiia dukhu / Heorg Vilhelm Frydrykh Hegel. – K.: Osnovy, 2004. – 548 s.
2. Riker P. Put priznaniya. Tri ocherka / Pol Riker. – Moskva: ROSSPEN, 2010. – 268 s.
3. Teilor Ch. Polityka vyznannia / Charlz Teilor // Multykulturalizm i «Polityka vyznannia». – K.: Alterpres, 2004. – S.29–71.
4. Feyerabend P. Nauka v svobodnom obshchestve / Pol Feyerabend // Izbrannyye trudy po metodologii nauki / P. Feyerabend. – Moskva: Progress. 1986. – S.467–523.
5. Khabermas Yu. Borba za priznaniye v demokraticeskom pravovom gosudarstve / Yurgen Khabermas // Vovlecheniye drugogo. Ocherki politicheskoy teorii / Yu. Khabermas. – Sankt–Peterburg: Nauka, 2001. – S.332–380.
6. Appiah K. A. Identity, Authenticity, Survival: Multicultural Societies and Social Reproduction / K. Anthony Appiah // Multiculturalism: examining the politics of recognition / ed. by A. Gutmann. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1994. – P.149–163.
7. Habermas J. Struggles for Recognition in the Democratic Constitutional State / Jürgen Habermas // Multiculturalism: examining the politics of recognition / ed. by A. Gutmann. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1994. – P.107–148.
8. Taylor Ch. Hegel / Charles Taylor. – Cambridge: Cambridge University Press, 1975. – 580 p.
9. Taylor Ch. The Politics of Recognition / Charles Taylor // Multiculturalism: examining the politics of recognition / ed. by A. Gutmann. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1994. – P.25–73.

Gryvinskyi R. R., graduate student, department of philosophy and religious studies, National University of «Kyiv–Mohyla Academy» (Ukraine, Kyiv), biocord1@gmail.com

The ideal of authenticity and the politics of recognition in Charles Taylor's philosophy

The article examines the demand for recognition as important social and political consequences of the rise of the modern moral ideal of authenticity. The research is focused on J.–J. Rousseau's and G. Hegel's teachings on the idea

of recognition, which are defined as key sources of Taylor's stand. The paper examines Taylor's warnings concerning the system of universal rights as means for preservation and protection of authentic identity.

The article analyses key responses to Taylor's concept of recognition. The author examines K. Appiah's suggestions to extend Taylor's argumentation and also his criticism concerning correlations between personal and collective levels of recognition and its boundaries. The paper discovers basic points of J. Habermas's criticism against Taylor's reconsideration of liberalism, particularly it exposes Habermas's arguments on rehabilitation of the proceduralist conception of rights as means for protection of cultural and social differences.

Keywords: authenticity, recognition, rights, human potential, autonomy, identity.

* * *

УДК 091+101.9+124.5

Семикрас В. В.,

кандидат філософських наук, асистент
кафедри української філософії та культури
філософського факультету, Київський
національний університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), semvv@ukr.net

Методологічний плюралізм у філософсько– правовому вченні Богдана Кістяківського

Необхідність комплексного дослідження державно–правових поглядів Богдана Кістяківського продиктовано їх науково–практичним значенням для формування сучасної української філософсько–правової думки.

Багато в чому це пояснюється тим, що розроблене Богданом Кістяківським вчення було абсолютно вільне від догматизму, будувалося на основі філософсько–правової точки зору, орієнтованої на ідеї І. Канта та ідею вільної правової людини. Володіючи величезним науковим потенціалом, Богдан Кістяківський займався дослідженням проблеми співвідношення права і держави, права і моралі, права і особистості, права і закону. В результаті його вчення носять, безумовно, актуальний характер, так як зазначені теоретичні питання вже тривалий час перебувають в центрі уваги правознавців та філософів права. Подібна характеристика дозволяє зробити висновок, що звернення до теоретичної спадщини даного вченого робить можливим не тільки розгляд оригінальних правових ідей того періоду, а й осмислення закономірностей сучасної філософсько–правової дійсності.

Ключові слова: плюралізм, методологія, держава, неокантіанство, ідеалізм, Б. Кістяківський, цінності, право, справедливість, «соціальний ідеал».

Своєрідною відправною точкою в розгляді вчення Кістяківського про право може бути твердження про необхідність його не догматичного, а насамперед творчого вивчення. У цьому контексті, основним теоретичним завданням для Кістяківського полягало в тому, щоб не тільки відтворити західні правові моделі, а й створити таке вчення, яке об'єднало б європейські концепції з соціально–економічними особливостями які були на тодішній українській землі. Об'єктивно оцінюючи соціально–політичну реальність початку ХХ століття, філософ надихався думкою про існування загальнолюдських цінностей. Саме це, за його власним висловом, пояснювало звернення до концепцій Еллінека, Менгера, Ієрінгаа, Штаммлера [10, с. 445]. Разом з тим, дані ідеї піддаються в його вченні значної трансформації і набувають зовсім іншого звучання. Це пояснюється не тільки особливостями гуманістично орієнтованого мислення Кістяківського, а й тим, що його погляди багато в чому пов'язані зі своєрідним тлумаченням марксизму. В цілому, марксизм постає в його вченні як «набір методологічних передумов для соціальних наук». У зв'язку з цим, не викликає сумніву існування самобутнього характеру наукової позиції вченого. Багато в чому це проявляється в тому, що з одного боку він борювався з релятивізмом, а з іншого – визнавав

відносну цінність окремих методів соціальних наук самих по собі. У даному контексті, Кістяківський не намагався відкрити один, відповідний на всі випадки життя універсальний метод, тому акцент робився на важливість виявлення самостійності різних областей і рівнів людського існування і, таким чином, він ратував за виявлення причин методологічного і гносеологічного плюралізму у філософсько-правовому вченні [12, с. 87].

Своєрідність наукових позицій українського вченого в значній мірі обумовлено використанням неокантіанського уявлення про сутність концепції множинності та плюралізму методів дослідження соціально-правових явищ [10, с. 15]. Виходячи з цих уявлень, саме плюралізм покликаний був відкрити шлях до пізнання філософсько-правового буття в її різноманітті. Кістяківський передбачає необхідність синтезу знань про право ґрунтуючись на розробленій Г. Зіммеlem «філософії культури» і правовій концепції, представленій Г. Еллінеком [3, с. 48]. У зв'язку з цим, наукові пристрасті вченого можуть бути охарактеризовані тим, що з одного боку, право в його вченні є причинно наслідкове явище, і в цьому сенсі воно досліджується методами соціології, подібними на методи точних наук. З іншого боку, право, на думку вченого, потребує телеологічного обґрунтування, як область творчої особистості, як сфера духовної культури. Дані вчення і дослідження Кістяківський прагнув відобразити у визначеннях правових категорій, що становлять логічну базу найбільш загальних уявлень про право. Саме такого роду визнання науково методологічного різноманіття, згідно з правилами формальної логіки можна зводити у визначення, тобто утворювати з них поняття. Останні, на думку вченого, презентують те, що відомо про предмет. Інших функцій вони не мають [13, с. 290]. Звертаючи увагу на характер досліджень Кістяківського, сучасні історики філософії та правознавці вказують на присутність в його підході до сутності права саме Кантівської конструкції, що зводиться до того, що юристи все ще шукають своє визначення права, припускаючи що їх існує безліч, але не сумніваючись в єдності правової сутності.

Вибудовуючи подібним чином дослідницькі підходи, вчений визнає наявність дискусійних моментів, що, на його думку, є відмінною рисою філософії права. У зв'язку з цим, вчений наводить думку про існування на початку ХХ століття ідеї про правову науку як про сутність яка складається з теорій, що взаємно виключають одна одну. Виходячи з даних міркувань, основні питання про сутність права вирішуються різними правниками на основі досить широкого спектру точок зору, що пояснює дискусійний характер міркувань про те, до якої області явищ належить право. Цікаво, що зазначена велика кількість взаємовиключних думок з приводу одного і того ж явища, в концепції Кістяківського, пояснюється тим, що не з'ясовано і не вирішене питання про характер самої науки про право [10, с. 221]. Багато в чому смисловий зміст цього принципу на переконання вченого, можна пояснити формуванням права під різними впливами, створеними сторонніми для неї науковими течіями, що не мали прямого відношення до її основних властивостей. Ця залежність науки права від найрізноманітніших ідейних течій і привела до того, що в ній накопичилася велика кількість теорій, що суперечать одна одній [7, с. 63].

Найбільш адекватним виразом змістовної сторони такого підходу є запропонована вченим, характеристика, що виділяє чотири напрямки в його вченні: державно-наказовий, соціологічний, психологічний та нормативний. Пояснюючи логічне значення даної концепції, можна зробити висновок, що науку про право доцільно орієнтувати і на догматичну юриспруденцію, і на соціологію, і на психологію з філософією. Подібні судження знайшли своє відображення в методології сучасних наук, яка визнає можливість різнобічних визначень об'єкта дослідження права. Останнє, багато в чому зумовило сьгоднішню актуальність проблеми правового плюралізму, дозволивши поглядам даного вченого не виглядати в сучасному контексті застарілими [6, с. 47].

Особливу важливість у цьому контексті набуває судження Кістяківського про те що, кожний окремо взятий напрямок в дослідженні права багато в чому, носить односторонньо обмежений характер. Отже, орієнтування науки про право на якусь одну спеціальну дисципліну гуманітарно-наукового знання методологічно неправильне. В результаті, правову науку слід орієнтувати на всю сукупність гуманітарних наук. За змістом досліджень вченого впливає, що завдання дослідження права в цілому здійснюється тільки при посередництві наукового синтезу на всю цілісну систему наукового знання. В свою чергу, сучасні дослідники відзначають, що таке розуміння співзвучно панувало на початку ХХ століття разом з тенденціями щодо систематизації знань про право.

Звернувшись, у зв'язку з цим, до доробку українського дослідника можна зазначити, що такого роду загальні уявлення конкретизуються ним, ґрунтуючись на твердженні про те, що життєво необхідною для науки про право є поступове придбання власного шляху, для створення чисто наукового знання. Визначаючи сутність такого розуміння права, що виходить із існування різних точок зору на характер самої правової науки, важливою є проведена мислителем межа між правовими і не правовими явищами. Необхідність такого підходу Кістяківський пояснює тим фактом, що велика кількість вихідних точок зору на сутність права в певній мірі впливає на саму сутність вироблюваних правниками суджень.

Саме в руслі цих філософсько-правових уявлень формується його позиція щодо існування чотирьох самостійних понять права, які багато в чому носять суто теоретичний характер [9, с. 230]. За змістом цієї концепції одну з визначальних позицій в дослідженні права займає його державно-організаційний, або державно-наказовий напрямок. Одним з яскравих представників цього напрямку є Г. Ф. Шершеневич, який вбачав у праві сукупність норм, виконання яких забезпечуються, захищаються або гарантуються державою [21, с. 103]. При такому трактуванні право є саме те, що держава вирішує вважати таким. Подібне судження, з точки зору Кістяківського, дає життя іншим твердженням, відповідно до якого, існує нерозривний зв'язок права з державою та її примусовою силою. При цьому він уточнює, що в цьому випадку мова в державно-наказовому підході йде не просто про взаємний вплив, а саме про визначальний вплив держави на формування і подальше існування права. Аналізуючи представлену

точку зору, філософ ні в якій мірі не применшує її теоретичного значення. Однак при всьому його прагненні до неупередженості викладу в пропонованій характеристиці, він демонструє підхід, відповідно до якого позитивне право нав'язується індивіду державою і його інститутами, в той час як держава повинна створюватися відповідно до права, а не бути творцем останнього [10, с. 192]. Таким чином, представляючи цю теорію в якості одного з найбільш поширених напрямків в дослідженні права, український вчений критикував позитивістський підхід, який позбавляв право зв'язку з людськими цінностями і мораллю. Хоча саме через ці дві категорії: право і моральність передбачалося здійснення гуманізації суспільних відносин.

Далі в сформульованій концепції плюралізму вчений розглядає характеристику соціологічного поняття виробленого С. А. Муромцевим, де визначальна увага надається праву, яке здійснюється в житті. У цьому контексті право являє собою, перш за все сукупність здійснених в житті правових відносин, в яких виробляються і кристалізуються правові норми. Подібним баченням проблеми він багато в чому був схожий з поглядами Кістяківського який наголошував, що в порівнянні з державно-владним визначенням, соціологічне поняття права постає більш об'ємним в тому сенсі, що воно включає в себе і звичаєве, і державне, і міжнародне право в усіх його виразах.

В якості третього, найбільш поширеного в кінці XIX століття напрямку в дослідженні права і наступного етапу в розробленій вченим характеристиці наводиться психологічний підхід. Визначаючи його конкретність, важливим є звернення до поглядів Л. І. Петражицького, який називав основним джерелом правових явищ сукупність психічних переживань боргу або обов'язків, які мають імперативно-атрибутивний характер. Отже, право, представляє собою результат індивідуальної психіки або елементів душевних переживань, пов'язаних з правовими переживаннями. Подібне розуміння з позиції Кістяківського має певний недолік – об'єктом дослідження виявилось не саме право, а правова психіка. Вказуючи на слабкі сторони цього підходу, дослідник применшував його науково-теоретичне значення, визнаючи необхідність його використання в правовій науці [13, с. 198].

Своєрідним логічним завершенням проведеного Кістяківським філософсько-методологічного дослідження права, постає характеристика його нормативного поняття. Основний зміст права в цьому сенсі зводиться до того, що воно являє собою сукупність норм, що визначають зовнішні відносини людей між собою. Пояснюючи науковий зміст даної течії в праві, дослідник вказував на існування в науці кількох підходів до того, що являють собою норми. Зокрема, вони, на думку вітчизняних дослідників або: а) обмежують свободу; б) захищають груповий інтерес; в) створюють компроміс між різними групами. У свою чергу, сам Кістяківський дотримувався третього варіанту. Саме в зв'язку з цим, при всьому розмаїтті визначення права саме останнє, за твердженням нашого вченого, має більшу пізнавальну цінність, так як воно виділяє такий елемент в праві, що не визначається жодним з попередніх понять права [10, с. 514].

Проаналізувавши вищевикладені підходи, український дослідник виділив два види права як елемента

свідомості. Зокрема, продовжуючи наукові дослідження вченого, сучасна філософсько-правова думка конкретизує подібне бачення права, по-перше, як чисто психічне явище, тобто сукупність уявлень, вольових спонукань і, по-друге, як сукупність норм, яким надається надіндивідуальні значення, і які виникають в свідомості з певними вимогами повинності та обов'язків. До того ж посередницьку ланку, з точки зору сучасної правової науки, складають соціально-психічні явища [14, с. 30]. Актуальний характер поглядів Кістяківського підтверджується дослідженнями, що вказують на те, що саме ці два підходи мали принципове значення для філософсько-правової початку XX століття і розкривали сутність всіх перехідних підходів психологічно-нормативного розуміння права [2, с. 108].

Логічним продовженням дослідницької лінії може служити розроблена вченим своєрідна порівняльна характеристика найбільш важливих правових концепцій того часу. Підставою для такого роду аналізу послужило розгляд тлумачення права в психологічному сенсі і розробка нормативного поняття права.

Разом з тим, поряд із запропонованою теоретичною класифікацією правових підходів, в у дослідженнях українського вченого звертається увага на існування технічних або практичних понять права, що обумовлює появу його юридично-догматичного і юридично-політичного тлумачення.

Перше, на думку дослідника, є сукупністю правил, що вказують, як знаходити в діючих правових нормах рішення для всіх випадків зіткнення інтересів або зіткнення уявлень про право. Що ж стосується юридично-політичного поняття права, то воно подається як сукупності правил, які допомагають знаходити і встановлювати норми для задоволення знову виникаючих потреб або здійснення нових уявлень про основні правові категорії [11, с. 47].

В контексті даних ідей, Б. Кістяківський вказував на необхідність при побудові наукового поняття права, рахуватися з його практичною функцією, тобто з його технічними властивостями. Такого роду теоретична вразливість представлених в вищевикладених характеристиках поглядів пояснюється правознавцем, перш за все тим, що подібні підходи не охоплюють об'єктивного права в його справжньої сутності. Виходячи з усього вище сказаного, право може бути протиставлено всьому, що володіє реальністю і буттям. Останнє, по твердженням Кістяківського, науково не припустимо, тому що відриває нормативне і логічне поняття права від його реального розгляду. Подібні міркування дозволили українському досліднику розділити правову реальність на дві основні частини: раціональну (норми) і ірраціональну (відносини). При цьому, він виходив з того, що право завжди існує в двох формах, а саме, в його об'єктивному і суб'єктивному проявах [8, с. 86].

Аналізуючи прогресуючі на початку XX століття наукові погляди, вчений не заперечує психологічного і нормативного поняття права. Так само як і не висловлюється на користь його соціологічного або державного тлумачення. Це може бути пояснено тим, що використання того чи іншого підходу, на його думку, обмежує бачення права в цілому. Виходячи з цих уявлень Кістяківського, запорукою гармонійного розвитку науки про право в певній мірі може служити

обмеження панування кожної окремої наукової течії. Таким чином, розроблені українським вченим погляди, що стосуються правового плюралізму, не мали на меті принизити наукове значення інших правових підходів. За висловом Л. Р. Авдєєвої, Кістяківський вважав, що тільки за допомогою використання всього спектра наукових методів є можливим дослідження права. Подібні оцінки дозволяють вказати на евристичну цінність плюралістичного методу дослідження права, використаного Кістяківським, який зіграв плідну роль у розвитку вітчизняної філософсько-правової думки, і дав потужний поштовх подальшим дослідженням у цій сфері. Зокрема, саме визнання різноманіття визначень, за оцінками сучасних дослідників, робить можливим уявлення права як виразника загальних принципів [17, с. 29].

Таким чином, обґрунтовуючи можливість вивчення права і з позиції детермінізму, і з нормативно-оціночної точки зору Кістяківський вказує, на необхідність збереження створених людством ідеалів. Подібна на перший погляд загальна формула, за висловом його сучасників, відкрила для нашого суспільства сутність права як нової науки [1, с. 152].

Центральним елементом його вчення є визнання необхідності методологічного розмаїття підходів до дослідження правових явищ, при беззаперечному нормативному характері права. У цьому сенсі, саме норми права постають у дослідженнях Кістяківського в якості основного правового елементу. Подібне твердження знаходило відгук у поглядах багатьох ліберальних вчених, зокрема М. І. Палієнко вважав, що в своєму розвиненому і теоретично усвідомленому вигляді право постає, в якості правил, норм, що виражають ідею про належний порядок громадських зв'язків [18, с. 6]. При цьому слід звернути увагу на наявність в філософсько-правовій думці початку ХХ століття певних методологічних розбіжностей при дослідженні правових норм.

На думку вченого, вони здебільшого зводяться, по-перше, до того, звідки беруться ці норми і по-друге, в чому їх сутнісна особливість. Своє теоретичне обґрунтування дана проблема отримала в його роботі «Раціональне та ірраціональне в праві» [8, с. 211].

Спираючись на ряд пануючих тоді в науці положень, дослідник звертає увагу на існування кількох точок зору, що характеризують походження норм права. В якості одного з характерних для правової науки того часу підходів вченим вважається встановлення норм права зовнішнім авторитетом, переважно державною владою. Такого роду позиція, що аналізується Кістяківським, знаходить своє підтвердження в поглядах висловлених С. А. Муромцевим, що припускав, що юридичні норми обов'язково підкріплюються авторитетом влади. В якості продовження дослідницької лінії, вченим презентуються правові ідеї, відповідно до яких, норми виробляються виключно соціальними відносинами і їх розвитком. Подібне розуміння характерне для багатьох ліберальних дослідників, зокрема, М. І. Палієнко, виходив з того, що право можна визначити, як сукупність своєрідних, позитивних і об'єктивних норм чи правил належного, що виробляються в громадському союзі і мають характер владних зовнішніх наказів, спрямованих на регулювання людських відносин [18, с. 31]. Погоджуючись з такою

точкою зору, Кістяківський конкретизує її, вказуючи, що основні джерела правової норми можуть перебувати в етичній свідомості людини, що створює оцінки і визначає належне і не належне, незалежно від ходу речей. Подібні судження вченого не ставлять під сумнів співвідношення категорій «право» і «правова норма», однак спірною є проблема походження і сутнісних особливостей норми права. Резюмуючи викладені положення, вчений робить висновок, що право або складається з норм, або отримує в них своє вираження, причому, в повсякденному розумінні – це уявлення, є загальним висловлюванням, що регулює правила поведінки. Останнє є, за твердженням дослідника, результатом розумної діяльності людини. Подібна точка зору несе в собі чіткий відбиток переконань Р. Штаммера, що вказував на існуванні лише однієї єдиної ідеї, яка з безумовно принциповістю дійсна для всякого права, – це ідея людського спілкування [22, с. 75].

Пояснюючи загальний зміст представленої Кістяківським порівняльної характеристики, слід зробити висновок, що нормативний характер права дає можливість висловити типові для того чи іншого суспільства протиріччя і способи вирішення можливих суперечок і конфліктів. Таким чином, в представлених поглядах Кістяківського в рамках загальної характеристики точок зору на походження норми права, задають тон соціологічній концепції. Свого роду джерелом для формування подібних ідей може слугувати постулат, вироблений Г. Еллінеком, який вважав, що чим розвиненішим стає соціальне життя, тим густішою стає структура правових норм [3, с. 63]. Різноманіття даного процесу, на переконання українського мислителя, може бути конкретизовано виходячи з поглядів ліберальних правознавців, зокрема, з того, що право – це сукупність норм, з одного боку, представляють, а з іншого боку обмежують зовнішню свободу осіб у їх взаємних відносинах [20, с. 17].

Подібні судження, що панували в науковому середовищі, дозволили Кістяківському в якості основної характеризуючої риси правових норм, виділити наявність певної спільності, яка виражається в двох відносинах. По-перше, вчений звертає увагу, на те, що норми носять характер правила, отже, вони спільні за змістом. В той же час, їм притаманна і зовнішня спільність, яка, опосередкована соціальним характером норми права. Пояснюючи логічне значення даного судження, Кістяківський посилається на можливість будь-якої правової норми в свідомості супроводжуватися переконанням [10, с. 104]. Виходячи із запропонованого вченим судження, яке свідчило про наявність певної спільності в розумінні норми права, робиться акцент на можливість правової норми носити мультипліційний характер. У даному випадку науковий підхід дозволяє говорити про право як про явище, раціональне, де складові його норми розкривають свідомість суб'єкта. Подібний раціоналізм, пояснюється тим, що право складається не з тих норм, значення яких можна було розглядати безвідносно до їх впливу на життя, сутність правових норм не є частиною їх внутрішньої цінності. Мислитель наводить той факт, що право складається саме з тих норм які постійно і регулярно здійснюються в житті, отже, подібне здійснення і є основна ознака права. Таким чином, правові норми не тільки виробляються в

громадському суспільстві, а спрямовані, перш за все, на врегулювання людських відносин.

Такі уявлення Кістяківського знаходяться в руслі ідей, запропонованих в неопозитивістських теоріях, де правові норми, визначаються як «результат взаємодії різних соціальних сил на конституційній основі» [23, с. 606]. Конкретизуючи дані судження, філософ–правознавець вказує на той факт, що правова норма як визначення загального положення, і як встановлення загальної повинності є раціональний продукт. Визначаючи, що раціональне становить основну і саму важливу характеристику норми, в якості основної умови мислитель представляє необхідність врахувати «складність і різноманіття цієї риси по своїй суті» [10, с. 212]. В якості підтвердження даних висновків правознавець посилається на багатогранність процесу створення норми права. Характеризуючи стадії цього процесу, а саме, «виникнення думки про необхідність встановлення правової норми; агітація в її користь; обговорення її бажаності», Кістяківський робить оригінальний висновок, відповідно до якого весь розглянутий процес створення норми права в цілому готує підґрунтя для того, щоб передбачувана норма, після того як вона отримує санкцію сприймалася, як сукупності життєвих переживань [10, с. 217]. Слід звернути увагу на те, як в філософсько–правовій науці початку ХХ століття поряд з даною точкою зору, існували погляди, відповідно до яких основним проявом реального характеру правової норми служить неминуче залучення до дії соціально–примусового апарату [5, с. 13]. Вступаючи в дискусію з такого роду судженнями, причому, категорично не заперечуючи ролі апарату примусу, Кістяківський закликав бачити в нормі не тільки веління органів держави, а й вираз згоди народу. Аналогічні думки про те, що не примус, а звернення до свідомості людини, – головне, на що спирається правова норма і право в цілому, відстоювали відомі правники того часу Н. М. Коркунов, Г. Ф. Шершеневич [15, с. 68].

Таким чином, звертаючись до аналізу нормативного характеру права, український філософ–правознавець вбачав основу норми права виключно в підтримці суспільства, реальних соціальних сил, воля яких служить головною гарантією її втілення в життя. Спираючись на наведені дослідження, норми права не тільки офіційно обов'язкові, але і соціально обумовлені взаємодією громадських сил для досягнення нормального процесу виробництва та побуту в кожному суспільстві. До того ж, обов'язковою умовою нормального правового регулювання, на думку мислителя, покликане виступати добровільне визнання правових норм більшістю [8, с. 219]. Дане положення, співзвучно з поглядами інших представників дореволюційної вітчизняної юридичної науки, які визнавали головною основою дотримання норм права «авторитет того суспільства, в якому ці норми діють» [20, с. 94].

Виходячи з вище сказаного, в якості основної теоретичної задачі Кістяківський називає прагнення ввести громадський елемент у вивчення правової норми, за допомогою чого здійснюється спроба подолати вузько нормативне розуміння права. Саме з цих позицій право представлено у Кістяківського як сукупності діючих у суспільстві та пережитих норм, що встановлюють рівновагу між інтересами зовнішньої свободи особи та

інтересами суспільного блага. Таким чином, сутність розвинених Кістяківським уявлень про право полягає в прагненні виділити з досить невизначеної сфери знань, власну філософію права. У контексті такого підходу особливий інтерес викликає його прагнення до систематизації знань про право, здійснюване за допомогою широких філософських узагальнень та методу порівняльного аналізу.

При розробці своєї філософсько–правової концепції Кістяківський визнає можливість різнобічного визначення права, так як іноді результати не зводяться до єдиного поняття, тому, на його думку, науково правомірно не одне, а кілька понять права. Розкрита вченим проблема правового плюралізму доводить можливість вивчення права як з нормативно–оціночної точки зору, з утвердженням безумовного характеру правових норм, так і з позиції детермінізму, визнання реальної залежності права від соціальних умов.

В силу наведених міркувань, в концепції Кістяківського представлено чотири напрямки у вивченні права: державно–наказовий, соціологічний, психологічний та нормативний. Вказуючи на однобічність і обмеженість кожного окремого з цих напрямків, і відповідаючи на питання про причини і цілі виникнення права, вчений позначає два можливих підходи до сутності права: загально–соціологічний та психологічний. Відповідно до першого, право – наслідок відносин, що виникають між окремими особами і соціальними групами, «результат зіткнення їх інтересів». Згідно з другим підходом, право – результат індивідуальної психіки або тих елементів душевних переживань, які пов'язані з правовими переживаннями. Узагальнення даних ідей дає нам можливість зробити визначення, відповідно до якого ліберальний учений бачив в праві, перш за все, сукупність реалізованих в житті правових відносин, в яких виражаються і кристалізуються правові норми [12, с. 17]. Особливе значення при цьому мислитель надавав тому, що вибір дослідницької теорії визначає вибір самого поняття права, причому виняткове значення у всіх випадках надавалося нормі права, «покликаній забезпечувати компроміс між різними групами. В результаті, вчений поділяв правову реальність на дві основні частини, раціональну (норма) та ірраціональну (відносини). При цьому він виходив з того, що право завжди існує в двох формах: право об'єктивне і право суб'єктивне. Багатогранність досліджуваного явища дозволила Кістяківському зробити висновок, відповідно до якого неможливо створити єдине наукове поняття права, бо таких понять кілька, при цьому не можна відмовити вченим в прагненні мати загальну теорію права. Кістяківський наголошує на тому, що право в своїй основі єдине, хоча воно одночасно є і державно організаційним, і соціологічним, і психологічним, і нормативним явищем, при цьому, жоден юрист, на переконання вченого не стане заперечувати того, що право або складається з норм, або, принаймні, отримує в них одне зі своїх виразів. Подібна характеристика в сучасній інтерпретації вказує на норми права як на «острівці стабільності в мінливому правовому світі» [16, с. 3].

Існування такого роду аналогій дозволяє говорити про науково–практичну актуальність запропонованих

поглядів українського дослідника, що зводяться, перш за все до прагнення вивчати теорію права виключно з плюралістичних філософських позицій, уникаючи догматизму в будь-яких його проявах.

Особливе значення в сучасній філософсько-правовій думці набуває відродження вітчизняної правової та інтелектуальної традиції кінця XIX – початку XX століття. Основною характеристикою цієї епохи було прагнення до утвердження в суспільстві правових засад, які пронизують усі сфери суспільного і державного життя. У зв'язку з цим є закономірним звернення дослідників до правової спадщини ліберальних вчених того періоду, серед яких ім'я і творча спадщина Богдана Олександровича Кістяківського. Видатний громадський діяч, правознавець зі світовим ім'ям, він є автором кількох десятків наукових праць, що мали широкий резонанс не тільки у вітчизняному, а й європейській науковому середовищі.

Список використаних джерел

1. Аксельрод Л. *Философские очерки*. – Петербург, 1925.
2. Веденев Ю. А. *Теория и практика переходных процессов в развитии российской государственности // Государство и право*. – 1995. – №1. – С.108.
3. Еллинек Г. *Социально-этическое значение права, неправды и наказания*. – М., 1910.
4. Зиммель Г. *Социальная дифференциация*. – М., 1909.
5. Ильин И. А. *Понятие права и силы. Собрание сочинений*. В 3 тт. – Т.1. – М., 1993.
6. Кистяковский Б. А. *Вступительная статья к книге Радбуха Г. «Введение в науку права»*. – М., 1915.
7. Кистяковский Б. А. *Кризис в юриспруденции и дилетантизм в философии // Юридический вестник*. – 1914. – Кн. IV.
8. Кистяковский Б. А. *Рациональное и иррациональное в праве. Философия и социология права*.
9. Кистяковский Б. А. *Реальность объективного права // Логос*. – М., 1910. – Кн.2. – С.230.
10. Кистяковский Б. А. *Философия и социология права*. – М., 1999.
11. Кистяковский Б. А. *Вступительная статья к книге Г. Зиммеля «Социальная дифференциация»*. – М., 1909.
12. Кистяковский Б. А. *Право как социальное явление. Проблемы и задачи социально-научного познания // Вопросы философии и психологии*. – 1912. – Кн.112.
13. Кистяковский Б. А. *Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права*. – М., 1916.
14. Ковыршин А. В. *Истории становления либеральных идей // Преподавание истории в школе*. – 1992. – №2.
15. Коркунов Н. М. *Лекции по общей теории права*. – М., 1983.
16. Кудрявцев В. Н. *О правопонимании и законности // Государство и право*. – 1998. – №3. – С.3.
17. Нерсесянц В. С. *Право: многообразие определений и единство понятия // Советское государство и право*. – 1983. – №10. – С.29.
18. Палиенко Н. И. *Нормативный характер права и его отличительные признаки. К вопросу о позитивизме в праве*. – Ярославль, 1902.
19. Петражицкий Л. И. *Теория права и государства в связи с теорией нравственности*. – СПб., 1907. – Т.1.
20. Трубецкой Е. Н. *Общая теория права*. – Иркутск, 1919.
21. Шершеневич Г. Ф. *Определение понятия о праве*. – Казань, 1896.
22. Штаммлер Р. *Сущность и задачи права и правоведения*. – М., 1908.
23. Allen K. *Law in the Making*. – Oxford, 1958.
4. Zimmer' G. *Social'naja differenciacija*. – М., 1909.
5. Il'in I. A. *Ponjatje prava i sily. Sbranie sochinenij*. V 3 tt. – Т.1. – М., 1993.
6. Kistjakovskij B. A. *Vstupitel'naja stat'ja k knige Radbuha G. «Vvedenie v nauku prava»*. – М., 1915.
7. Kistjakovskij B. A. *Krizis v jurisprudencii i diletantizm v filosofii // Juridicheskij vestnik*. – 1914. – Кн. IV.
8. Kistjakovskij B. A. *Racional'noe i irracional'noe v prave. Filosofija i sociologija prava*.
9. Kistjakovskij B. A. *Real'nost' ob'ektivnogo prava // Logos*. – М., 1910. – Кн.2. – С.230.
10. Kistjakovskij B. A. *Filosofija i sociologija prava*. – М., 1999.
11. Kistjakovskij B. A. *Vstupitel'naja stat'ja k knige G. Zimmelia «Social'naja differenciacija»*. – М., 1909.
12. Kistjakovskij B. A. *Pravo kak social'noe javlenie. Problemy i zadachi social'no-nauchnogo poznanija // Voprosy filosofii i psihologii*. – 1912. – Кн.112.
13. Kistjakovskij B. A. *Social'nye nauki i pravo. Oчерki po metodologii social'nyh nauk i obshej teorii prava*. – М., 1916.
14. Kovyrshin A. B. *Istorii stanovlenija liberal'nyh idej // Prepodavanje istorii v shkole*. – 1992. – №2.
15. Korkunov N. M. *Lekcii po obshej teorii prava*. – М., 1983.
16. Kudrjavcev V. N. *O pravoponimanii i zakonnosti // Gosudarstvo i pravo*. – 1998. – №3. – С.3.
17. Nersesjanc V. S. *Pravo: mnogoobrazie opredelenij i edinstvo ponjatija // Sovetskoe gosudarstvo i pravo*. – 1983. – №10. – С.29.
18. Palienko N. I. *Normativnyj harakter prava i ego otlichitel'nye priznaki. K voprosu o pozitivizme v prave*. – Jaroslavl', 1902.
19. Petrazhickij L. I. *Teorija prava i gosudarstva v svjazi s teoriej nravstvennosti*. – SPb., 1907. – Т.1.
20. Trubeckoj E. H. *Obshhaja teorija prava*. – Irkutsk, 1919.
21. Shershenevich G. F. *Opredelenie ponjatija o prave*. – Kazan', 1896.
22. Shtammler R. *Sushhnost' i zadachi prava i pravovedenija*. – М., 1908.
23. Allen K. *Law in the Making*. – Oxford, 1958.

Semikras V. V., candidate of philosophical sciences, assistant of the Department of Ukrainian Philosophy and Culture of the Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko Kyiv National University (Ukraine, Kyiv), semvv@ukr.net

The Methodological Pluralism in the philosophical-legal doctrine of Bohdan Kistiakivskiy

The necessity of a complex study of Bohdan Kistiakivskiy's views on the state and law is conditioned by their scientific and practical significance in shaping contemporary Ukrainian philosophical-legal school of thoughts.

Principally, such need could be explained by a complete lack of dogmatism within the doctrine developed by Kistiakivskiy, which was constructed on the basis of a philosophical-legal point of view aligned with Immanuel Kant's ideas and ideas of the free legal state. Having a considerable scientific potential, Kistiakivskiy investigated issues related to relations between law and a state, law and morals, law and personality, law and the legal canon. Thus, his doctrine is implicitly topical because legal scholars and scholars of philosophy of law have been addressing these theoretical problems for a long time. This characteristic allows one to conclude that appeal to Kistiakivskiy's theoretical legacy provides the opportunity not only to study original legal ideas of the corresponding historical period but also to comprehend patterns of modern philosophical-legal reality.

Keywords: pluralism, methodology, state, Neo-Kantianism, idealism, Bohdan Kistiakivskiy, values, law, justice, «social ideal».

УДК 2(42+65):(171+177)

Буряк Н. Б.,
викладач, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), Spline_www@bigmir.net

References

1. Aksel'rod L. *Filosofskie oчерki*. – Peterburg, 1925.
2. Vedeneev Ju. A. *Teorija i praktika perehodnyh processov v razvitanii rossijskoj gosudarstvennosti // Gosudarstvo i pravo*. – 1995. – №1. – С.108.
3. Ellinek G. *Social'no-jeticheskoe zhanenie prava, nepravdy i nakazanija*. – М., 1910.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІДЕЙ ЕТИКИ НЕНАСИЛЛЯ ЛЬВА ТОЛСТОГО ТА ЕРІХА ФРОММА У ХРИСТІАНСТВІ

Проведено порівняльний аналіз ідей етики ненасилля у роботах Льва Михайловича Толстого та Еріха Фромма. Проаналізовані спільні ідеї